

kalbininkų (S. Karaliūno, A. Sabaliausko, A. Vanago, A. Vidugirio ir kt.) kai kurių publikacijų, liečiančių baltų ir slavų etnogenezės dalykus. Matyt, į terminologijos skyrių reikėjo įtraukti ir V. Skujinio straipsnius, išspausdintus „Kalbos kultūroje“ (Tarptautinių elementų vartojimas latvių terminijoje. 1979. Sąs. 37. P. 57–63; Terminas kontekste. 1983. Sąs. 44. P. 19–26). Nelabai aiškus ir publikacijų parinkimo pagal metus motyvas. Viena skyriuje pateikiamos publikacijos nuo 1950-ųjų, kitame nuo 1960-ųjų ar 1970-ųjų metų ir pan.

Šie minėti dalykai nemenkina bibliografijos vertės. Latvių ir rusų dvikalbystės bibliografija yra labai vertinga ir reikalinga. Be abejo, ji taps ne tik latvių, bet ir lietuvių kalbininkų parankine knyga, nes rodyklėje pateikiama nemaža darbų, kuriuose liečiami lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, leksikos ir kiti įvairūs dalykai. Antra vertus, net vienas skyrius skirtas baltų ir slavų kalbų kontaktams, kuriame randame straipsnių bei monografijų baltų etnogenezės, substrato, baltų ir slavų kalbų tipologijos, etimologijos ir kitais klausimais.

Latviešu valodas kontaktu pētījumi/Atb. red. A. Blinkena. Rīga: „Zinātne“, 1987, 276 p.

Latvijos TSR MA Andrejo Upyčio Kalbos ir literatūros instituto kalbininkai nemaža dėmesio skiria kalbos kontaktų problemoms. Galima prisiminti vertingus instituto leidinius: „Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов“ (Rīga, 1970; parengta kartu su MA Istorijos institutu), „Контакты русского языка с языками народов Прибалтики“ (Rīga, 1984). Pastarajame nemaža vietos skiriama ir rusų–lietuvių kalbų kontaktams (straipsnių autoriai – lietuvių kalbininkai).

Neseniai pasirodė nauja šios problemos knyga „Latvių kalbos kontaktų tyrinėjimai“. Tai gana įvairios tematikos latvių kalbininkų straipsnių rinkinys. Nemaža šių straipsnių dalis yra tiesiogiai susijusi su lituanistika. Pirmiausia tai galima pasakyti apie du pirmuosius, kurių autoriai yra ir Vilniaus, ir Rygos universitetų auklėtiniai ir kuriems turbūt vienodai prie širdies yra ir latvių, ir lietuvių kalbos problemos.

L. Baluodė (Balode) straipsnyje „Bendros kilmės priešdėlinių daiktavardžių ir veiksmažodžių semantiniai santykiai dabartinėje lietuvių ir latvių kalboje“ (Kopcilmes prefiksālo lietvārdu un darbības vārdu semantikās attiecsmes mūsdienu lietuviešu un latviešu valodā, p. 7–38) išnagrinėja 115 abiejų kalbų tos pačios kilmės priešdėlinių daiktavardžių ir 880 priešdėlinių veiksmažodžių. Juos suskirsto į tris grupes: pirmajai skiriami dariniai, sutampantys ir forma, ir semantika (liet. *apýrankē*: lat. *aproce*, liet. *patēvis*: lat. *patēvs*; liet. *apaūti*: lat. *apaut*), antroji – dariniai, kurių forma sutampa, bet semantika iš dalies skiriasi (liet. *īrankis*: lat. *ierocis* ‘ginklas; prk. *īrankis*’, liet. *atradējas*: lat. *atradējs* ‘radējas’, liet. *apgiedoti*: lat. *apdziedāt* ‘apdainuoti; dainuoti talalines (daines)’, trečioji – dariniai, kurių forma sutampa, tačiau semantika visiškai skiriasi (liet. *nesāmonē*: lat. *nesamaņa* ‘sāmonēs netekimas, apalpimas’, liet. *pērvalkas*: lat. *pārvalks* ‘užvalkalas, apdangalas’; liet. *apskrieti*: lat. *apskriet* ‘apibėgti (aplinkui), aplakstyti’). Kaip ir reikėtų tikėtis, trečioji grupė yra pati mažiausia: jai tenka 21 procentas nagrinėtų daiktavardžių ir 15 procentų veiksmažodžių.

R. Bertulio straipsnyje „Žodžio formos ir reikšmės tarpusavio santykiai (lat. *māte* : liet. *mótė*)“ (Vārda formas un nozīmes savstarpējās attiecības (lat. *māte* : liet. *mótė*), p. 39–62) pateikiama detali šio seno indoeuropiečių veldinio formas ir reikšmės analizė. Šia proga reikėtų prisiminti ir kitus puikius R. Bertulio bendrosios lietuvių bei latvių leksikos tyrinėjimus ir raginti autorių savo tyrinėjimų rezultatus paskelbti atskira knyga.

Lituanistams turėtų būti įdomus A. Blinkenos straipsnis „Būdvardžiai J. Langijo žodyne“ (Adjektīvi J. Langija vārdnīcā, p. 63–85), nes šia latvių leksikografijos paminkle (paprastai datuojamas 1685 m.) esama gana daug lituanizmų, kurie buvo būdingi ano meto Nycos, Bartos, Rucavos latvių tarmėms, plg. lat. *atkihs* ‘behend, hurtig, geschwind, mutig’ – lit. *akylas*, lat. *buddiġs* ‘embsig, fleissig, hurtig, tüchtig’ – liet. *budinti*, lat. *ġeediġs* ‘gebärdig, artig’ – liet. žem. *gieda*, lat. *kalts* ‘schuldig, als zur Schuld geschlagen’ – liet. *kaltas*, lat. *lakstigs* (*laks-tains*) ‘frech oder geil’ – liet. *lakstus*, lat. *laibs* ‘schwach’ – liet. *laibas*, lat. *nohks* ‘bloss, kahl, nacket’ – liet. *nuogas*, lat. *nowaks* ‘wachend, munter, it. nuchtern’, – liet. *nuovokus*, lat. *padahrs* (*deriġs*) ‘tauglich, dienlich, bequem’, *nhepadahrs* ‘untauglich, untüchtig, was nicht dienet’ – liet. *padorus*, lat. *tickris* ‘recht oder Ertz’ – liet. *tikras* ir kt. Autorė J. Langijo žodyno būdvardžius palygina su dabartinės latvių kalbos būdvardžiais, parodo jų vartosenos skirtynes. Nurodoma, kad žodyne esantys būdvardžiai teikia gerą šios kalbos dalies formų ir reikšmių vaizdą prieš tris šimtus metų ir jų palyginimas su kitų žodynų ir raštų duomenimis gali labai praversti latvių kalbos istorijos tyrinėjimui.

Daugiausia straipsnių skirta latvių kalbos leksikos problemoms. Tai B. Bušmanės straipsnis „Drebučių valgių pavadinimai tarmėse“ (Galertveida ēdienu nosaukumi izloksnēs, p. 86–134), (O. Bušo straipsnis „Iš germanizmų istorijos (*baĶa baĶge, baĶva*)“ (No ģermānismu vēstures (*baĶa, baĶge, baĶva*), p. 135–148), E. Kagainės „Iš Pabaltijo finų kalbų paskolinti kalbėjimą reiškiantys veiksmažodžiai šiaurės Vidzemės tarmėse“ (No Baltijas somu valodām aizgūtie runas verbi Ziemeļvidzemes izloksnēs, p. 149–162), B. Laumanės „Apie kai kuriuos Baltijos jūros floras ir faunos pavadinimus“ (Par dažiem Baltijas jūras floras un faunas nosaukumiem, p. 163–185), tos pačios autorės „Žebenkšties pavadinimai latvių kalboje“ (Zebiekstes nosaukumi latviešu valodā, p. 186–198), A. Stafeckos „Buities daiktų pavadinimai Latvių kalbos tarmių atlase“ (Mājsaimniecības priekšmetu nosaukumi Latviešu valodas dialektu atlantā, p. 199–227), V. Šaudinios „Kai kurie sėliškų tarmių lituanizmų skolinimosi sociolingvistiniai aspektai“ (Daži sėlisko izloksņu lituānismu aizgūšanas sociolingvistiskie aspekti, p. 228–235).

Lituanistas, ypač bilingvizmo tyrinėtojas, įdomių detalių ras minėtame V. Šaudinios straipsnyje. Labai turtinga faktine medžiaga pasižymi B. Laumanės straipsniai. Ši kalbininkė ypač uoliai tyrinėja latvių kalbos leksiką, susijusią su Baltijos jūra. Be kita ko, 1974 m. jai buvo paskirta J. Endzelyno premija už puikią knygą „Latvių kalbos žuvų pavadinimai“ (Zivju nosaukumi latviešu valodā. Rīga, 1973), o 1987 m. ji gavo V. Lacio premiją už knygą „Žvejojamų vietų pavadinimai Latvijos TSR pakrantėje“ (Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē. Rīga, 1987).

O. Bušas recenzuoja estų akademiko P. Aristės knygą „Kalbų kontaktai. Estų kalbos kontaktai su kitomis kalbomis“ (Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Tallinn, 1981). Dz. Barbarė pateikia 1945–1984 m. paskelbtų latvių kalbos kontaktams skirtų darbų bibliografiją.

A. Sabaliauskas

Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М.: Мысль, 1984. 654 с.

Tai pirmasis didesnės apimties tokio pobūdžio liaudies geografinių terminų žodynas, išleistas mūsų šalyje. Jo autorius yra žinomas geografai, besidomintis vietovardžiais ir ypač geografinė terminija – geografijos mokslų daktaras, RTFSR nusipelnęs mokslo veikėjas profesorius Eduardas Makarovičius Murzajevas. Jo moksliniai interesai labiausiai susiję su Azija – jis yra dalyvavęs ekspedicijose į šiaurės bei centrinę Aziją, Mongoliją, Vietnamą. Į jo interesų sferą yra patekę ir nemaža daugelio kitų šalių geografijos, toponimikos bei geografinės terminijos problemų. 1959 m. geografinės literatūros leidykla išleido E. ir V. Murzajevų „Vietinių geografijos terminų žodyną“ („Словарь местных географических терминов“). 1973 m. Maskvoje išėjo E. Murzajevų knyga „Populiarioji toponimika“, 1974 m. – „Toponimikos apybraiža“. Palyginti nedidelės apimties „Vietinių geografijos terminų žodynas“ buvo labai populiarus ir palankiai įvertintas mūsų šalies bei užsienio spaudoje. Jame pateikta ir šiek tiek terminų iš Pabaltijo respublikų, bet, kaip pastebi recenzuojamo žodyno įvade pats autorius, palyginti su kitomis TSRS respublikomis, nedaug. Todėl E. Murzajevas tuos du dešimtmečius toliau dirbo, kaupė papildomą medžiagą ir pan. Šio darbo rezultatas tikrai įspūdingas – 654 psl. (59 aps. l.) veikalas. Jame, kaip ir ankstesniajame, yra ir baltų kalbų (lietuvių, latvių) geografijos terminų. Toliau kalbėsime daugiausia tik apie juos.

Iš „Liaudies geografinių terminų žodyno“ įvado matyti, kad autorius stengėsi kuo tolygiau pateikti visų TSRS respublikų bei regionų terminiją. Kaip jam tai pavyko visos šalies mastu, duomenų neturime, tačiau baltų kalbos jame atspindėtos pernelyg menkai – žodyne lietuvių ir latvių kalbų terminų tepateikta kelios dešimtys (apie 60). Pats savaime šis skaičius gal ir negalėtų būti laikomas nei per mažu, nei, suprantama, per dideliu – viskas priklauso nuo santykio su kitų TSRS kalbų terminais. Tačiau ir taip žiūrint, vis dėlto galima suabejoti, ar lietuvių ir latvių kalbos čia atstovaujamos proporcingai. Tai viena. Antra ir bene svarbiausia yra tai, kad pateikiant tokį mažą baltų kalbų terminų kiekį, iškyla atrankos kriterijų klausimas – ką iš tūkstančių būtina traukti į žodyną? Mūsų nuomone, autoriui bus buvę gana sunku rasti aiškesnių atrankos kriterijų, todėl tik keliasdešimt lietuvių ir latvių kalbų žodžių dažnai atrodo ne patys svarbiausi, kartais gana atsitiktiniai arba iš viso abejotini.

Atrinkti terminus, ypač kitos tautos atstovui, iš viso nelengva: nesant pakankamai literatūros, tenka vadovautis intuicija, kurios kitataučiui dažniausiai stinga. Todėl ji maža ką gali padėti nustatant terminų hierarchiją ne tik pagal jais reiškiamų objektų svarbą, bet ir pagal pačių terminų paplitimą, populiarumą ar pan.